

ARHEOLOGIJA IN ARISTOTEL

Valentin
KALAN

O TREH PRIZORIŠČIH ARISTOTELOVEGA ŽIVLJENJA antična Stagira – Mieza – Atene

Izvleček

V prvem delu so podani nekateri skoraj senzacionalni rezultati nedavnih arheoloških raziskovanj antične Stagire. Vse do leta 2000 (!) ni bilo nobene arheološke evidence o Aristotelovem rojstnem mestu. Medtem ko je danes Stagira vas v notranjosti Halkidike, je bila v antiki Stagira obalno mesto, ki se je nahajalo blizu sedanjega naselja Olimpiada na Vzhodni obali Halkidike. V drugem delu je govor o Miezi oziroma o Aristotelovi šoli v svetišču nimf, v Nimfeju pri Miezi – današnje mesto Nausa (Naousa). O tem arheološkem najdišču imamo tu razpravo iz prve roke, ki jo je napisala grška arheologinja Marija Lilibaki-Akamati. V tej šoli je Aristotel vrgajal Aleksandra in njegovo generacijo. Ob tem so podane nekatera glavna etična in politična stališča Aristotela in Aleksandra. Ker je Aleksander umrl pred Aristotelom, govorim nekoliko tudi o Aleksandrovem pomenu za »helleniziranje sveta« (Nietzsche). V tretjem delu je na kratko opisano nedavno odkritje natančne lokacije Aristotelovega Likeja v Atenah. Aristotelov povratak v Atene leta 335 in njegov ponovni umik iz Aten leta 323 – prvič se je umaknil leta 348 – sta postavljena v politični kontekst spora med protimakedonsko in promakedonsko (šibkejšo) stranko v Atenah.

Abstract

The first part of the article presents some well-nigh sensational results of the recent archaeological excavations in ancient Stagira. Until 2000 (!), all archaeological evidence of Aristotle's native town was lacking. Nowadays an inland village in Chalcidice, Stagira was once a coastal town situated close to the present-day Olympiada on the east coast of the peninsula. The next location to be discussed is Mieza, or rather Aristotle's school in the Nymphaeum at Mieza, the present-day town of Naousa. A first-hand presentation of this archaeological site has been provided in the treatise by the Greek archaeologist Maria Lilibaki-Akamati. This being the school where Aristotle tutored Alexander and his peers, the article outlines some of the most important ethical and political beliefs held by teacher and pupil, touching on Alexander's significance for the »Hellenisation of the world« (Nietzsche). The third part sketches the recent discovery of the exact location of Aristotle's Lyceum at Athens. His return to the city of Athens and his second retreat from it in 323 BC – the first took place in 348 BC – are placed in the political context of the struggle between two major Athenian parties, the anti-Macedonian and the pro-Macedonian, of which the latter was the weaker.

Pravimo, da za poznavanje nekega filozofa zadoščajo tri anekdote. Toda naše precej meglene podobe Aristotela tu ne bomo pestrili z anekdotami, temveč z opisom treh prizorišč njegovega življenja. To so: 1. antična Stagira, 2. Mieza in 3. Atene. (1) Prvi del je predvsem poročilo o novejših skoraj

senzacionalnih odkritijih, do katerih prihajajo novejša in sedanja arheološka izkopavanja in raziskovanja antične Stagire. V (2) drugem delu o Miezi se bomo zadižali pri opisu odnosa med Aristotelom in mladim Aleksandrom, ki je pomemben za politično filozofijo, medtem ko se bomo (3) v tretjem, krajšem delu spomnili na nekatere politične vidike Aristotelovega bivanja in umikanja iz Aten. Tako bo mogoče videti nekatere eksistencialne razsežnosti njegovega življenja.

Neposredni motiv in spodbuda za to pisanje je razprava grške arheologinje M. Lilibaki-Akamati o Aristotelovi šoli v Miezi.¹

1. Odkritje antične Stagire

Aristotel se je rodil julija² 384 v mestu Stagira, ki ga lahko beremo na štiri načine: Stágira ali Stagíra in Stágir ali Stagír.³ Njegova mati Fajstida (Festida) ali Fajstias (Festiada) se je rodila v zdravniški družini v Halkidi na otoku Evboji, njegov oče Nikomah pa je bil prijatelj in zdravnik makedonskega kralja Aminte III. (392–370), ki je bil oče Filipa II. Zaradi tega je verjetno, da je mladi Aristotel nekaj časa živel tudi v Peli, kjer je bil makedonski dvor. Njegovi starši so umrli še pred njegovim petnajstim letom, tako da je skrb za mladega Aristotela in njegovo vzgojo prevzel svak Proksen (mož sestre Arimneste?) iz Atarneja. Proksen je nato leta 368 tedaj sedemnajstletnega Aristotela napotil v Atene, kjer je vstopil v Platonovo Akademijo.

Antična Stagira se je nahajala na Vzhodni obali Halkidike, kjer je danes občina Olimpiada, okrog 100 km SV od Soluna (od Tesalonike) – glej sliko 1.⁴

Šele arheološka izkopavanja v desetletju po letu 1990 pa so nam odkrila stvarno podobo mesta. Ruševine antične Stagire – ki sta jih do nedavnega prekrivala gozd in grmičevje – se nahajajo komaj 500 m JV od Olimpiade na majhnem goratem polotoku, ki mu domačini pravijo Liotopi.⁵

Če v prejšnjih časih ni bilo dvoma o tem, kjer se je nahajala antična

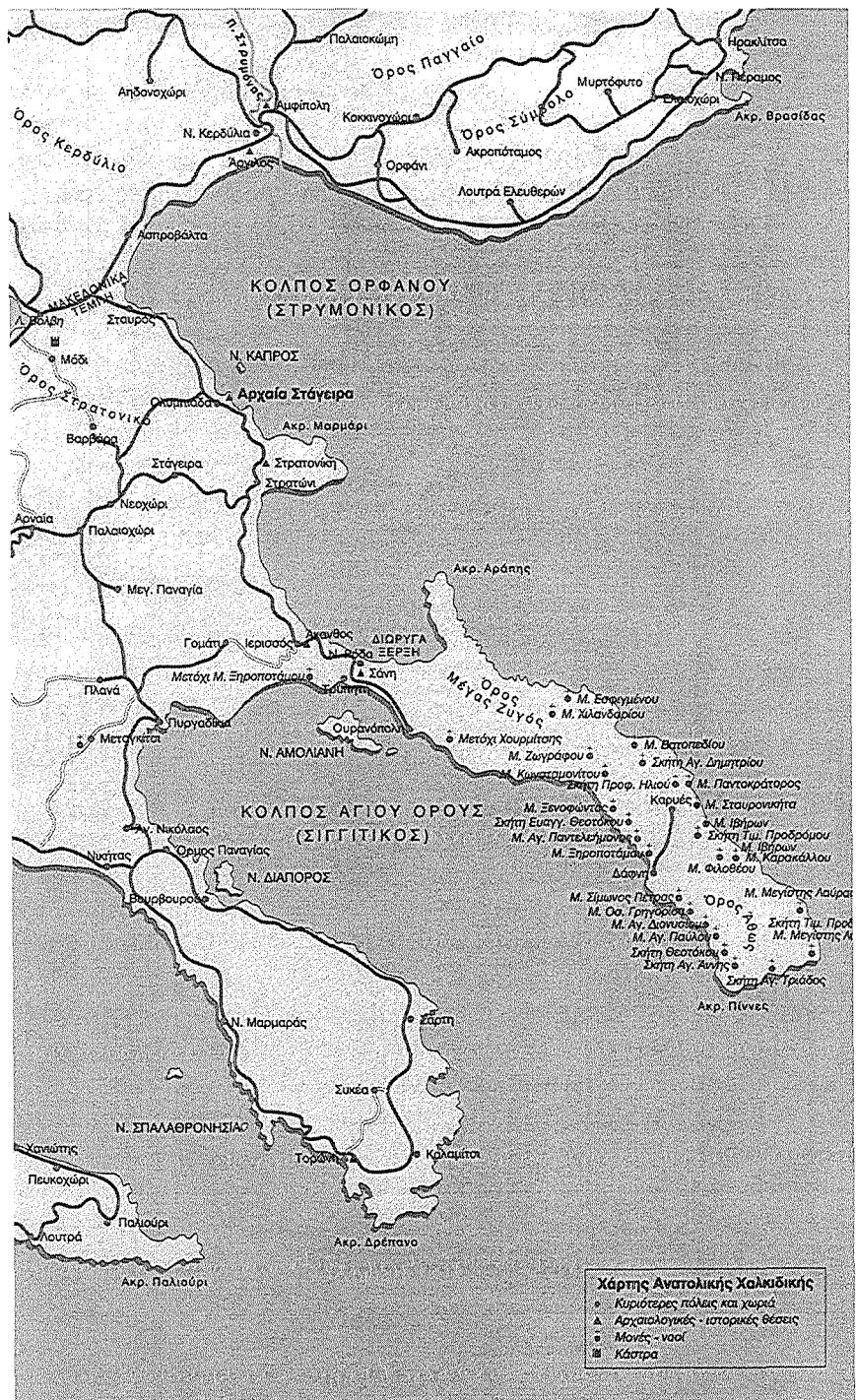
¹ Glej uvodno razpravo M. Lilibaki-Akamati v pričujoči številki *Kerie*.

² Goulet 1989, str. 418.

³ Grške oblike imena so: τὰ Στάγειρα in starejša oblika ἡ Στάγειρος in ἡ Στάγερος.
– Pri slovenjenju grških imen je najbrž mogoče upoštevati, da je grščina jezik *sui generis* tudi v naglašanju. Ne zdi se mi samoumevno, da je treba pri grških imenih prevzeti latinski akcent in grško izgovarjavo. To se mi zdi nekakšen solecizem. – Besedo Stagira W. Pape veže s στάγη = κάρδοπος – »korito, struga«, po Hezihiju, tako da bi ime Stagira pomenilo nekaj takega kot Struga.

⁴ Sismanidis, 2003, str. 96.

⁵ Sismanidis, 2003, str. 8. V nadaljnjem se bom opiral predvsem na to delo.

Slika 1: antična Stagira

Stagira, pa je v novejšem času nastala napačna razlaga o njenem položaju. Za to sta po Sismanidisu dva razloga:

1) Na področju gore Stratoniko, približno 25 km JV od Olimpiade se nahaja vas Stagira (ime od leta 1924). Njeni prebivalci so večinoma prišli iz Olimpiade, medtem ko je območje antične Stagire pripadalo skupnosti sedanje vasi Stagira zaradi umika prebivalcev v bolj gorate predele.

2) Prebivalci Halkidike so leta 1954 v vasi Stagira postavili kip Aristotela (delo kiparja Nikolaja).⁶ Kip je postavljen poleg stolpa, v katerem je za časa Turkov prebival upravitelj tamkajšnjih rudnikov, in poleg nekaj srednjeveških ruševin, ki so jih nekateri krajevni dejavniki imeli za ostanke stare Stagire.

Seveda pa Herodot in Strabon jasno govorita, da je bila Stagira obalno mesto. Strabon omenja otoček Kapros, »Merjasec«⁷, ki se danes imenuje Kafkanás, in stagirsko pristanišče prav tako z imenom Kapros. Nedavne raziskave so pokazale, da se je staro mesto razprostiralo na dveh nizkih gričih tega polotoka, ki jih povezuje nizek vrat. Severnejši grič, ki sega globlje v morje, se imenuje Liotopi. Na tem griču so že prej poznali ostanke srednjeveške bizantinske naselbine iz 10. stol. Na južnem griču pa zaradi gostega gozda ni bilo opaziti ostankov mesta.

Mesto so ustanovili jonski kolonisti z otoka Andros ok. 656 pr. Kr. Malo kasneje so prišli tudi kolonisti iz Halkide. Z Androsa sta biti tedaj v okolici ustanovljeni še dve mesti: Sana in Akant. Motiv kolonizacije so bila bogata rudišča srebra SV Halkidike. Svoj prvi razmah je mesto doseglo pred perzijskimi vojnami, o čemer priča lep denar, ki so ga kovali od srede 6. st. pr. Kr. dalje. To so bili predvsem srebrni kovanci za štiri drahme s podobo merjasca, kovali pa so tudi manjše vrednosti. Mesto je bilo član I. atenske zveze po perzijskih vojnah, toda v času peloponeške vojne je odpadlo od Atencov in se pridružilo Spartancem (424 pr. Kr.), ki so imeli tedaj na sosednjem področju Amfipolisa stratega Brasido. Vojaške spopade Atencem Kleonom in Lakedaimoncem Brasido je opisal Tukidid v svoji zgodovini.⁸ V času Nikijevega miru je mesto moralno plačevati zavezniški davek Atenam. Kasneje se je mesto priključilo »Halkidski skupnosti«, ki jo je vodil Olint. To je bil čas razcveta mesta. Leta 349 pr. Kr. je mesto zavzel Filip II. in ga porušil. Aristotelovi fanatični nasprotniki v Atenah so za padec mesta obtoževali Aristotela.⁹ Resnica je seveda popolnoma drugačna, kajti isti Filip je dal mesto ponovno zgraditi na poziv Aristotela.¹⁰ Vendar mesto ni več doseglo nekdanjega sijaja in je začelo počasi propadati. Strabon, ki je živel približno v Kristusovih časih, je našel mesto prazno.

⁶ Reprodukcija tega kipa, prim. Valsamidis, 1997, str. 75.

⁷ Strabon 7, 331,33.

⁸ Tukidid, IV. 88. 2, V 6–11 in 18, kjer je omenjena tudi Stagira.

⁹ Sismanidis, 2003, str. 15.

¹⁰ Plutarh, *Alex.* 7.2.

Mesto je torej živelo 600 let. Okrog leta 1000 je bila na severnem griču srednjeveška naselbina in utrdba imenovana Livazdiás in kasneje Lipsázda, ki ji pripadajo bizantinski zid, bizantinski stolp, in bizantinska utrdba. To je bilo v splošnem vse, kar se je vedelo o antični Stagiri pred sedanjimi arheološkimi izkopavanji.

Pred tem je bilo tu manjše naselje z imenom Olimpiada, ki so ga naseljevali iz sosednje skupnosti Barbara. Pozno je prišlo do povezave z bližnjim mestom Stavro. Olimpiada je okrog 100 km oddaljeno od Soluna, 50 km od Svetе gore in 67 km od Poligira.¹¹ Nekatere novejše zgodovine filozofije, v nasprotju s turističnimi vodiči, postavljajo Stagiro v sedanje mesto Stavro.¹²

Mesto Stagira se veže tudi na usodo Aleksandrove matere Olimpiade, ki naj bi jo Kasander izgnal ali v Stagiro ali na otok Kapros. Po Olimpiadi tradicija izvaja ime današnje vasi Olimpiada, ki je bila ustanovljena po letu 1923, ko so se na to področje zatekli Grki iz Agia Kiriaki v Mali Aziji, od koder so jih pregnali Turki.

Prva izkopavanja so se začela šele 1968 po vztrajnih prizadevanjih prebivalcev Halkidike, zlasti Olimpiade; vodil jih je direktor Arheološkega muzeja v Solunu Fotij Petsas. Neposredna pobuda zanje je bila najdba marmornatega kurosa (6. st.) v morju stare Stagire. Poskusna izkopavanja, kljub določenim rezultatom, še niso vodila do odkritja antičnega mesta. Šele več kot dvajset let kasneje so se 1990 začela bolj trajna in sistematična arheološka izkopavanja, ki so trajala deset let in prinesla senzacionalna spoznanja glede prave lokacije mesta Stagira.

Čeprav so arheološke raziskave še v teku, so strokovnjaki že napravili splošno topografsko sliko mesta in zemljevid arheološkega prostora antične Stagire, v katerega so včrtane vse doslej vidne antične ostaline. Temu zemljevidu je dodan opomnik o teh najdbah – slika 2.¹³

Veliko pomoč za obiskovalca antične Stagire je kažipot za obiskovalce, v katerega so vrisane steze obhoda in poti, ki ga vodijo po antičnem mestu. Postavljenе so tudi informativne table za pomembnejša najdišča.¹⁵

Mesto Stagira se je razprostiralo na dveh povezanih gričih polotoka, na severnem in južnem.

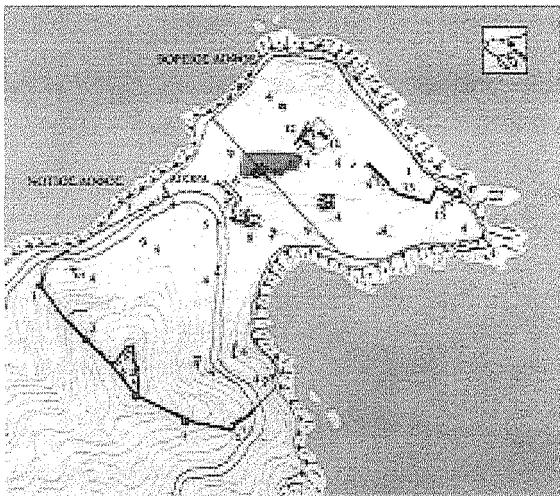
V gosti vegetaciji južnega griča so odkopali zgodnje-klasično obzidje mesta. Celokupna dolžina obzidja, ki je obkrožalo mesto Stagiro je okrog približno 2 km. Zgrajeno je bilo okrog 500 pr. Kr. Gre za občudovanja vredno delo utrdbene arhitektуре. Za postavitev južnega obzidja sta bila uporabljeni dva tipa gradnje:

¹¹ Sismanidis 2003, str. 84.

¹² Prim. M. Canto-Sperber, v: Philosophie grecque, Paris 1998², str. 303.

¹³ Slika je vzeta iz Sismanida 2003, str. 20–21. Prim. še opomnik k sliki.

¹⁵ Prim. Sismanidis, 2003, str. 20–25 in Pilali-Papasteriu, A. 2000, str. 61sl.

Slika 2: Topografska slika in zemljevid arheološkega prostora antične Stagire

Opomnik k sliki 2:¹⁴

1. Zgodnje klasična utrdba.
2. Akropola.
3. Glavna vodovodna napeljava.
4. Deli klasičnih-helenističnih hiš.
5. Vodnjak.
6. Stoa iz klasičnih časov.
7. Ostanki arhajskih stavb.
8. Tlakovana cesta in javna stavba.
9. Bizantinski zid.
10. Bizantinski stolp – Obokana stavba – Arhajski zid in vrata – Z marmorjem obdelana tla.
11. Bizantinsko trdjavsko obzidje – Bizantinski stolp in vodnjak (»cisterna«).
12. Arhajsko svetišče.
13. Poznoklasični zid.
14. Arhajsko svetišče.
15. Arhajski Tezmoforij.

a) »egiptizirajoči« sistem, pri katerem se kamni polagajo vodoravno, podobno kakor pri zidavi, in

b) »ležbijski« sistem gradje, pri katerem je vsak kamen posebej obdelan tako, da se prilagodi že vzidanemu kamnu. Za takšno gradnjo so uporabljali posebno svinčeno ravnilo ali merilo, $\mu\omega\lambda\psi\beta\delta\iota\nu\circ\varsigma \chi\alpha\nu\omega\varsigma$. To je bila svinčena pločevina, s katero so posneli odtis površine enega kamna, da bi ustreznno obdelali kamen poleg ali nad njim.¹⁶ Tako ležbijsko oblikovanje omenja

¹⁴ Prim. Sismanidis, 2003, str. 21.

¹⁶ Sismanidis, str. 29.

Aristotel v *Nikomahovi etiki*. Da bi prav ocenjevali človeka, družbo in zgodovino, morajo imeti sodniki in politiki tako merilo, kakršnega uporabljajo zidarji in arhitekti. To je merilo, ki »ni togo, ampak se prilagaja obliku kamna. Tako se mora tudi odločitev prilagajati dejanskemu stanju«.¹⁷

Obzidje Stagire je bilo utrjeno s krožnimi in četverokotnimi stolpi, na notranji strani so bile stopnice na vzpon na obzidje, zgrajeni pa so bili tudi kanali za odtekanje deževnice. Na stičišču južnega obzidja in vrha južnega griča je bila odkopana Akropola Stagire, kjer so našli ostanke vojaških naprav in okrogel vodnjak. Zahodno od Akropole je bil odkrit vodovod z glinastimi cevmi.

Na severnem griču je bil odkrit poznoklasični zid, ki ga je gradil Filip II. (340. pr. Kr.). Tam se nahaja tudi bizantinski zid, bizantska utrdba in stolp. Na vrhu tega griča je bilo odkrito veliko arhajsko svetišče iz 6. st. pr. Kr., zgrajeno iz marmornih kvadrov. Kiparski okraski v jonskem stilu so shranjeni v muzeju v Poligiru. Poleg tega svetišča je imelo mesto še dve svetišči. Eno manjše je bilo posvečeno nekemu ženskemu božanstvu, drugo pa je krožna stavba, ki je bila najbrž Thesmoforij, posvečen boginji Demetri.¹⁸

Na sredi med obema gričema, torej v središču mesta, je bila odkrita stoa iz klasičnih časov, zgrajena je bila iz marmornatih kvadrov. Pred stoo je bil oltar za daritve. Ob stoi so našli mnogo novcev in svinčene uteži.

Arheološka izkopavanja se bodo še razširila. Nadejajo se najti še teater, gimnazij, stadion idr., kar je spadal do antičnem mestu.

Kasnejše pisno izročilo pripoveduje, da so Stagirci kmalu po Aristotelovi smrti leta 322 pr. Kr. v Halkidi, prenesli njegovo truplo v svoje mesto, na kraj *Aristotéleion*. Pripravili so veliko žalovanje in ob njegovem grobu ustanovili velik oltar. Tam so voditelji mesta odločali o najpomembnejših političnih vprašanjih. Zatem so bil oznanjen velik letni praznik *ta Aristotéleia*, rojstni mesec filozofa pa so poimenovali po Aristotelu. O tem govori življnjepis novoplatonika Ptolemeja, ki je ohranjen v arabskem tekstu 11. stol. po Kr., njegovo vsebino pa povzema rokopis 257 beneške knjižnice, tj. *Vita Marciana*.¹⁹ Glavni vzrok njihove hvaležnosti je bil seveda ta, da je s svojo besedo pri Filipu dosegel obnovo porušenega mesta. Ni pa se potrdila govorica, da se je v klasičnih časih Stagira imenovala tudi Orthagoría.

Z napredovanjem izkopavanj v antični Stagiri so v Olimpiadi oživili praznik aristotelije s kulturnimi in umetniškimi prireditvami. Prve glasbene in gledališke predstave so bile že poleti 1996.²⁰

¹⁷ Prim. Aristotel, 2002, str. 181 in EN, E 14, 1137b24sl.

¹⁸ Sismanidis, 2003, str. 81.

¹⁹ Sismanidis, 2003, str. 17. in *Vita Aristotelis Marciana*, 85–90.

²⁰ Sismanidis, 2003, str. 84.

2. Mieza: Aristotel in Aleksander Veliki

Aristotel je ostal v Akademiji je ostal dvajset let (368–348), najprej kot učenec, pozneje Platonov sodelavec in nato samostojni učitelj in filozof.²¹

Atene in Akademijo je Aristotel zapustil že leta 348 – torej eno leto pred Platonovo smrtjo maja 347²² – in ne zato, ker je Spevsi postal upravitelj Akademije, pa tudi zato ne, ker bi obstajala nekakšna notranje krize v odnosu do Akademije, temveč zaradi politične situacije, o kateri bomo govorili nekoliko kasneje. Iz Aten je skupaj s Ksenokratom odšel v Troado, v Atarnej, kamor ga je povabil knez Hermias, ki je bil sam Platonov učenec, najbrž tudi na posredovanje varuha Proksena. Iz Atarneja gre kmalu v mesto Asos (Troada), mesto v Mali Aziji nasproti Lezbosa. Tam sta se že nahajala platonika Erast in Korisk, ki jima je Hermias zaupal pripravo zakonodaje, ki je bila baje zelo uspešna.²³ Akademska filozofa Erasta in Koriska sta se že prej uveljavila kot filozofa-politika v mestu Skepsis. Hermias je tam omogočil vsem nadaljnje filozofske delovanje. Tako je Aristotel skupaj s Ksenokratom, Erastom in Koriskom ustanoval filozofske šolo v Asusu, ki je bila podružnica Akademije. Aristotel je tam ostal tri leta (348–345) in postal osebni prijatelj tirana Hermije.

Temu sledijo bivanja v Mitileni (345–344), v Makedoniji, tj. v Miezi (343–340) in v Stagiri (340–335).

Vzrok njegovega odhoda iz Aten leta 348 so bile tedanje politične razmere. Ob tedanjem širjenju makedonske hegemonije v Grčiji sta se v Atenah izoblikovali dve politični usmeritvi: predstavniki politične samostojnosti z Demostenom, ki so bili proti Filipu, in pripadniki ideje enotne Grčije, ki so imeli filomakedonsko stališče. Poleg tega se je prav tedaj zaostril spor med Atenami in Makedonijo: spomladi 349 je imel Demosten svoj prvi govor proti Filipu in leta 348 je Filip zasedel Olint. Ker Aristotel najbrž ni skrival svojega promakedonskega prepričanja, je njegov položaj postal nevaren in je moral zapustiti Atene.²⁴ Politični angažma filozofov tedaj ni bil izjemna, saj je bila Platonova Akademija izrecno zasnovana kot šola bodočih politikov in zakonodajalcev.²⁵

Ko je bil Aristotel skupaj s Teofrastom v Mitileni na Lezbosu, ga leta 343 doseže pismo Filipa II. s prošnjo, da prevzame vzgoja sina Aleksandra (* 356–u. 323), ki je bil tedaj star trinajst let. Filipovo pismo se glasi:

»Filip pozdravlja Aristotela.

Naj ti povem, da se mi je rodil sin. Moja hvaležnost bogovom je res

²¹ Prim. Faridis/Valsamidis, str. 75.

²² Sismanidis, 2003, str. 82.

²³ Prim. Đurić 1960, str. 126.

²⁴ Αριστοτέλης, 1994, str. 26 in Flashar, 1983, str. 231.

²⁵ Αριστοτέλης, 1994, str. 24.

velika, a ne samo zaradi rojstva mojega otroka, temveč ker se je rodil v tvojem času, da bo ob tvoji vzgoji in izobrazbi postal vreden nas in državnih zadev, ki jih bo prevzel.“

Φίλιππος Ἀριστοτέλει χαίρειν,

”Ισθι μοι γεγονότα υἱόν. Πολλὴν οὖν τοῖς θεοῖς ἔχω χάριν, οὐχ οὕτως ἐπὶ τῇ γενέσει τοῦ παιδός, ὃς ἐπὶ τῷ κατὰ τὴν σὴν ἡλικίαν αὐτὸν γεγονέναι· ἐλπίζω γάρ αὐτὸν ὑπὸ σοῦ τραφέντα καὶ παιδευθέντα ἄξιον ἔσεσθαι καὶ ἡμῶν καὶ τῆς τῶν πραγμάτων διαδοχῆς.“²⁶

Aleksandrovo izobraževanje pa ni potekalo na makedonskem dvoru v Peli, kakor se še pogosto misli, temveč v mestu Mieza, kjer je dal Filip na predlog Aristotela zgraditi palačo za filozofsko šolo – glej sliko 3.²⁷

Slika 3: Mieza

Mieza se je nahajala sredi med Verijo in Edeso, blizu sedanjega mesta Nausa. Po mitični tradiciji naj bi hčerki kralja Veresa (ali Verite ali Veretasa), Véroia in Míeza, dali svoja imena temu dvema mestoma, sin Olganos pa naj bi dal ime reki Olganos, ki se danes imenuje Arapica.

O poteku arheoloških izkopavanj in raziskav, ki so vodila do ponovnega odkritja Mieze, imamo tu razpravo iz prve roke, ki jo je napisala grška arheologinja Marija Lilibaki-Akamati.²⁸

Za umestitev Aristotelove šole v Miezi je bilo odločilno odkritje svetišča nimf, Nimfeja, na področju Isvoria (Kefalari) južno od Naouse, pod goro

²⁶ Nav. po Đurić 1960, str. 138. Prim. Gellius, A.: *Noctes Atticae*, IX, 3 in Gellius 1965, II, str. 5.

²⁷ A. Pilali-Papasteriou, 2000, str. 4.

²⁸ Prim. M. Lilibaki-Akamati, 2002, str. 41sl.

Vermio.²⁹ Ohranjeni so temelji stoe z jonskimi stebri v obliki Π, ki je bila zgrajena tako, da je vključevala tri naravne skalnate Jame (votline) in je bila zato grajena dvonadstropno. Celoten kompleks z bujno vegetacijo je bil zgrajen v obliki Γ.

O velikosti in razcvetu mesta Mieza v tistem času pričajo ostanki stoe (4. st.) in gradbenega kompleksa s peristili in sobami. Iz helenistične dobe (2. st.) je ohranjeno gledališče. Veliko kulturnozgodovinskih informacij dajejo makedonske grobnice, izmed katerih so posebej monumentalne štiri, in sicer: grobnica Sodbe (Κότσεως), grobnica Lisona in Kalikleja, grobnica Cvetov (Ανθημίων) in grobnica Lynch.³⁰ Grobnice so grajene b obliki dorskega ali jonskega svetišča, njihove stene pa pokrivajo velike stenske slike (*fresco* in *tempera*), katerih prizori so postali znameniti.³¹ Vse ti spomeniki povedo, da je bila Mieza za antično Makedonijo prav tako pomembna kakor bolj poznano mesto Vergina (*Aigai*, novogr. *Aiges*).³² Zato danes najbrž ni več mogoče rušiti arheoloških dognanj, kakor se je to dogajalo še pred dobrimi 10 leti v novem francoskem *Slovarju antičnih filozofov*, kjer je avtorica članka o Miezi ob takratnih arheoloških podatkih dejala: »Prav tako iz tega ne sledi, da bi ta palača dajala prostor Aristotelu in njegovim učencem«.³³

Aristotelova vzgoja Aleksandra je seveda pomembna za zgodovino in za politično filozofijo. Precej na široko o tem govorí Hegel v svojih predavanjih o zgodovini filozofije, kjer se nizajo asociacije na Plutarha in Avla Gelija.³⁴ Zato ni slučajno, da je Heglov sin napisal disertacijo o odnosu Aristotela in Aleksandra.³⁵

Plutarhova najprej govorí o Aleksandrovi vzgoji pred Aristotelom.³⁶ Mladi Aleksander je imel dosti skrbnikov, vzgojiteljev in učiteljev, najbolj pa je mati Olimpias zaupala epiškemu sorodniku Leonidu, ki pa je bil zelo strog in je mladega Aleksandra skušal s naporno vzgojo utrditi.³⁷ Leonido je nasledil Lizimah iz Akarnanije, ki je sebe imenoval Fojniks, Aleksandra Ahil in Filipa za Peleja.³⁸ Ne morem pa potrditi, ali je Aleksandra

²⁹ To je opisal že Đurić 1960, str. 139.

³⁰ Ime ima po danskem arhitektu, ki jo je odkril že davnega leta 1887; prim. Romiopoulou 1997, str. 36.

³¹ Romiopoulou 1997, str. 21sl.; prim. Faridis, K./Valsamidis: Levkadia (s. a.), str. 73 in sl.

³² Romiopoulou 1997, str. 6.

³³ Billot, M.-F., 1989, str. 445sl.

³⁴ Hegel 1986, str. 135.

³⁵ F. W. C. Hegel: *De Arist. et Alex. Magno*, Berlin 1837. Prim. Đurić, M.: *Istorija helenske etike*, Beograd 1961, str. 412, op. 5.

³⁶ Prim. Pentzopoulou - Valalas, 2000², »Aristotelovo življenje«, str. 321–342.

³⁷ Plu. Alex. 5. 7.

³⁸ Prim. Đurić, 1960, str. 139.

vzgajal tudi Anaksimen iz Lampsaka.³⁹ Pri Filipovi odločitvi za Aristotela je delovalo več dejavnikov, morda tudi priporočilo Hermije, predvsem pa Filipov interes za vzgojo in kulturo. Filip II. je namreč nadaljeval tradicijo makedonskih kraljev, ki so zlasti od Arhelaja (413–399) dalje vabili na dvor umetnike, zdravnike in filozofe. Po Elijanovih besedah je Filip poleg Aristotela cenil tudi Platona in Teofrasta. Ker pa je bil Filip velik poznavalec živali, se je od njega dal poučiti tudi sam Aristotel, ko je pisal svoje razprave o živalih.⁴⁰ V čislih je bil Aristotel tudi pri Olimpiadi, tako da sta mu onadva dala postaviti kip.⁴¹

O vsebini Aristotelovega izobraževanja Aleksandra še največ pove Plutarh v biografiji Aleksandra (7. pogl.), kjer govori tudi o Filipovem odnosu do Aristotela:

Καθορῶν δὲ τὴν φύσιν αὐτοῦ δυσκίνητον μὲν οὖσαν, ἐρίσαντος μὴ βιασθῆναι, ράδίως δ' ἀγομένην ὑπὸ λόγου πρὸς τὸ δέον, αὐτός τε πείθειν ἐπειρᾶτο μᾶλλον ἢ προστάττειν, καὶ τοῖς περὶ μουσικὴν καὶ τὰ ἔγκυκλια παιδευταῖς οὐ πάνυ τι πιστεύων τὴν ἐπιστασίαν αὐτοῦ καὶ κατάρτισιν, ὡς μείζονος οὖσαν πραγματείας καὶ κατὰ τὸν Σοφοκλέα (fr. 785) πολλῶν ξαλιγῶν ἔργον οἰάκων θ' ἄμα, μετεπέμψατο τῶν φιλοσόφων τὸν ἐνδοξότατον καὶ λογιώτατον Ἀριστοτέλην, καλὰ καὶ πρέποντα διδασκάλια τελέσας αὐτῷ. ... Σχολὴν μὲν οὖν αὐτοῖς καὶ διατριβὴν τὸ περὶ Μίεζαν Νυμφαῖον ἀπέδειξεν, ὅπου μέχρι νῦν Ἀριστοτέλου ἔδρας τε λιθίνας καὶ ὑποσκίους περιπάτους δεικνύουσιν. οἴουει δ' Ἀλέξανδρος οὐ μόνον τὸν ἡθικὸν καὶ πολιτικὸν παραλαβεῖν λόγον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπορρήτων καὶ βαθυτέρων διδασκαλιῶν, ἃς οἱ ἄνδρες ἴδιας ἀκροαματικὰς καὶ ἐποπτικὰς προσαγορεύοντες οὐκ ἔξεφερον εἰς πολλοὺς, μετασχεῖν.⁴²

³⁹ Prim. R. Bratož, 1997, str. 175.

⁴⁰ Ajlianos: *Ποικιλὴ ἱστορία*, Leipzig 1819, IV. 19.

⁴¹ *Vita Marciana*, 73sl. Gigon.

⁴² Plu., *Alex.* 7.1–4 in Plutarh, 1973, str. 22sl.: »In Filip je sprevidel, da je sin po značaju neuklonljiv, zelo kljubovalen, a da ga je s pametnimi razlogi lahko navesti k spolnjevanju dolžnosti; zato je poskušal z njim raje s prepričevanjem kot z ukazovanjem. In ker učiteljem glasbe in splošne izobrazbe ni kaj rad zaupal dečkove vzgoje in nadzora, saj je imel to za prav posebno nalogu, tudi po Sofoklejevih besedah »tu je treba veliko brzd in krmarjenja!«

je poslal po najslavnnejšega in najbolj učenega modreca Aristotela pa mu je podelil za poučevanje veliko nagrado...

Za pouk in bivanje jima je odločil nimfam posvečeni gaj pri Miezi, kjer še do danes kažejo Aristotelove kamenite klopi in senčnata sprehajališča (popravljen prevod). Vse kaže, da Aleksander pri Aristotelu ni poslušal le etike in državoznanstva, temveč se je seznanil tudi s prepovedanimi in globljimi nauki, ki so jih filozofi imenovali s posebnimi izrazi »akroamatske« ali »epopticne« in z njimi niso seznanjali široke javnosti.« (popravljen prevod).

Glede vsebine akroamatskih ali učnih spisov Plutarh navaja tudi Aleksandarovo pismo Aristotelu in Aristotelov odgovor.⁴³

Filip se je torej povabil Aristotela, ker vzgoje in izobrazbe Aleksandra ni več zaupal učiteljem muzične vzgoje in retorjem. Vodenje države, politična dejavnost in zakonodaja, to so zadeve, za katere je po Platonu in Aristotelu potreben dolgotrajnejši študij. Zato je Filip Aristotelu dal na razpolago palačo ob svetišču nimf, Nimfej. Aristotel in Teofrast pa nista učila le Aleksandra, kakor bi sledilo iz branja Plutarha, temveč tudi njegove vrstnike, pravzaprav celotno tisto generacijo otroke uglednih makedonskih družin in otroke voditeljev sosednjih območij. Ti bodo v nekaj letih tvorili skupnost »tovarišev« (*έταῖροι*), ki mu bo sledila na vojaških pohodih.

Kaj je tedaj Aristotel učil? Preden je odšel v Miezo, je že napisal *Protreptik*, večji del knjig *Fizike*, *Eudemovo etiko*, *Poetiko*, *Analitike*, dialog *O filozofiji*. Aristotel je bil tedaj že poznan po eksoteričnih spisih, med katerimi je bilo več dialogov z etično in politično vsebino. Prvi na seznamu D. Laertija je dialog *O pravičnosti* (4 knj.), *Περὶ δικαιοσύνης α' β' γ' δ'*. Iz njega je ohranjen Aristotelov izrek, ki s tipično grško antitetično poanto oceni absurd atenske sicilske odprave:

»Kakšna je tista država sovražnikov, ki naj bi jo (Atenci) uničili, da so za to uničili takšno lastno državo?« (fr. 1).

Aristotel je tedaj že razvil pojme, ki bodo osnova za *Nikomahovo etiko*: modrost, vrlina, razumnost in zmernost. Plutarh pravi, da je Aristotel posredoval Aleksandru etično in politično teorijo, kar pomeni nauk o etičnih vrlinah in nauk o državi. V slovenskem prevodu je na mestu besede *ἡθικόν* (*λόγον*) v prevodu zapisano »naravoslovje«, kar je nesporazum, kajti naravoslovje je za Aristotela že ena od osnov prve filozofije. Naravoslovje je najbrž zajeto v tistem, kar v nadaljevanju Plutarh imenuje »globlje nauke«, ki so del Aristotelove akroamatske filozofije, to je matematike, fizike, kozmologije in prve filozofije.

K izobraževanju je gotovo spadal izobraževanje v umetnosti, tako da je gotovo učil Homerja in tragike. Zelo verjetno je, da je v tem času napisal dialog *O pesnikih* (3 knj.), *Περὶ ποιητῶν α' β' γ'*. Aleksander je gotovo prav ob Aristotelovi izobrazbi postal ljubitelj Homerja, *φιλόμηρος*. Aristotel je dal za Aleksandra prepisati Iliado. Takšen prepis je že nekakšna objava ali izdaja, *ἔκδοσις*⁴⁴, medtem ko so v antiki kritično objavo besedilo imenovali tudi *διόρθωσις*. Ko je Aristotel v *Poetiki* in v *Sofističnih elenih* govoril o naglašanju besed in njihovem vplivu na pomen stavkov – gre za razpravo o akcentu, *προσῳδίᾳ*⁴⁵ – je kritično omenil nekatere filologe, ki popravljajo Homerja – *τὸν Ὀμηρον διορθοῦνται*. Tako pravi Plutarh:

⁴³ Prim. Aristotel: *O duši*, Ljubljana 2002, str. 10–11.

⁴⁴ Drugače R. Pfeiffer: *History of Classical Scholarship*, Oxford 1968, str. 70 in sl.

⁴⁵ Aristotel: *Topica et Sophistici elenchi*, SE 4, 166b1sl.

⁴⁶ Ήν δὲ καὶ φύσει φιλόλογος καὶ φιλομαθὴς καὶ φιλαναγνώστης, καὶ τὴν μὲν Ἰλιάδα τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς ἐφόδιον καὶ νομίζων καὶ ὀνομάζων, ἔλαβε μὲν Ἀριστοτέλους διορθώσαντος ἦν ἐκ τοῦ νάρθηκος καλοῦσιν, εἶχε δὲ μετὰ τοῦ ἐγκειριδίου κειμένην ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον, ὡς Ὁνησίκριτος ἴστορηκε.⁴⁶

Prav tako je Aristotel Aleksandra izobraževal tudi v medicini. Stalna naloga zdravnikov v antiki je bilo zdravljenje »vročice«, o čemer govoriti tudi Plutarhova biografija Aleksandra. Aleksander se za medicino ni zanimal nasploh, temveč je tudi sam pomagal bolnim prijateljem z nasveti pri zdravljenju in s sestavljanjem diete:

Δοκεῖ δέ μοι καὶ τὸ φιλιατρεῖν Ἀλεξάνδρῳ προστρίψασθαι μᾶλλον ἔτερων Ἀριστοτέλης. οὐ γάρ μόνον τὴν θεωρίαν ἡγάπησεν, ἀλλὰ καὶ νοσοῦσιν ἐβοήθει τοῖς φίλοις, καὶ συνέταττε θεραπείας τινὰς καὶ διαιτας, ὡς ἐκ τῶν ἐπιστολῶν λαβεῖν ἐστιν.⁴⁷

Vzgoja Aleksandra je trajala približno tri leta (343–340 pr. Kr.) in je bila prekinjena, ko je moral 340 tedaj komaj šestnajstletni Aleksander prevzeti naloge kraljevega namestnika v Makedoniji. Po nenadni tragični smrti Filipa 336 pa je čez noč postal kralj.

Glede konkretnega poteka Aristotelove vzgoje imamo nekaj pričevanj o tem, kako se je Aristotel soočal z Aleksandrovo vzkipljivostjo in jezo:

1. Elian: »Jeza in srd nista usmerjena proti šibkejšim, temveč proti močnejšim, toda tebi ni nihče enak.«⁴⁸

2. Stobej: »Kakor nas dim, ki pride v naše oči, ne pusti, da bi videli, kaj se nahaja pri nogah, tako tudi srd, ki kipi, zatemni premislek in ne dovoli mišlenju, da bi videl neumnost, ki bo iz njega izhajala.«⁴⁹

3. Stobej: »Ali ne vidiš, da razum beži od vsega, kar je storjeno v jezi in pusti jezo kot krutega tirana.«⁵⁰

Teorija čustev je bila tudi del Aristotelove filozofije umetnosti sploh, še posebej njegovega razumevanja Iliade in Ahila. Čustva pa so pomembna tema tudi v njegovi *Retoriki*.

⁴⁶ Plutarh: *Alex.* 8.2 in Plutarh 1973, str. 24: »Sploh je bil Aleksander po naravi ljubitelj znanja in velik prijatelj branja. Iliado je imel za napotilo vojne umetnosti in jo tudi za tako razglašal. Od Aristotela je prejel njegovo popravljeno izdajo le-te; pravijo ji »izdaja iz trstikove skrinjice«. Kakor pripoveduje Onezikrit, jo je imel vselej zraven bodala pod zglavjem.« – Kakor je znano, je Aristotel v 24. in 25. poglavju *Poetike* dokazoval, kako ima pesnik vedno prav nasproti kritikom.

⁴⁷ Plutarh: *Alex.* 8.1 in Plutarh 1973, str. 24: »Po mojem mnenju je Aristotel bolj ko vsi drugi tudi vzbudil v Aleksandru ljubezen do zdravilstva. A ni mu bila pri srcu le teorija, marveč je tudi pomagal prijateljem, kadar so bili bolni, in jim predpisoval zdravila in dieto, kakor zvemo iz njegovih pisem.«

⁴⁸ Ajlianos, Ποικιλὴ ἴστορία 12. 54 (= fr. 659 Rose) in Aristotle 1985, II, str. 2460.

⁴⁹ Rose fr. 660 in Aristotle 1985, ib. 2460.

⁵⁰ Prim. Pentzopoulou - Valalas, 2000², str. 330.

Vendar je jeza po Aristotelu upravičena reakcija, saj nastane ob bolečini, ki nam jo povzroči utrpevanje določene krivice in je najprej samo občutek krivice. V tem smislu je jeza duhovni fenomen. Toda, kakor poroča Seneka, jeza ne sme biti voditelj delovanja:

»Jeza je«, pravi Aristotel, »nujno potrebna in brez nje ne more biti nič priborjenega, samo da ne napolni duše in ne razvname duha; treba jo je torej uporabljati ne kot poveljujočega temveč kot vojaka.«

Ira, inquit Aristoteles, necessaria est, nec quicquam sine illa expugnari potest, nisi illa implet animum et spiritum accendit; utendum autem illa est non ut duce sed ut milite.⁵¹

Ta izrek je vzet iz dialoga *O državniku* (2 knj.), Περὶ πολιτικοῦ α' β', ki je bil tematsko soroden znamenitemu Platonovemu dialogu *Državnik*. Ta dialog izpričuje Aristotelov interes za retoriko, za teorijo človeškega čustvovanja in afektov, ki sodoločajo družbeno ravnanje in stanje, in za politiko.⁵²

Dva spisa pa je Aristotel posvetil tudi političnemu svetovanju Aleksandra:

1. Spis *O kraljevini* (1 knj.), Περὶ βασιλείας α'; to najbrž ni zgodnji spis, saj je Aleksander postal kralj 336.⁵³ V njem svetuje dobrodelnost v vladanju. Tako je Aleksander rad dejal, da tistega dne, v katerem ni nikomur napravil kaj dobrega, ni kraljeval:

Σήμερον οὐκ ἔβασιλευσα· οὐδένα γὰρ εὗ ἐποίησα.⁵⁴

V tem delu spisu naj bi Aristotel zavzel stališče do Platonovega filozofema o filozofih vladarjih (fr. 2). Filozofija za vladarja ni nujno potrebna, temveč je prej v napoto. Bolje je, da vladar zna prisluhniti resničnim filozofom, če jih sreča, in se pusti prepičati od njih (fr. 2 Ross).

2. Spis *Aleksander ali o kolonijah* (1 knj.), Ἀλέξανδρος ἢ ὑπὲρ ἀποίκων α' je verjetno nastal v času Aleksandrove zasedbe Egipta I. 332/331, torej v času Aristotelovega drugega bivanja v Atenah, kakor je dokazoval Endre v. Ivánka.⁵⁵ Ne gre za »dialog«, kakor je menil Jäger. Razprava je znana po zahtevi, naj se razlikovanje Grki – barbari meri z odliko (ἀρετή) oziroma malovrednostjo (χακία) (fr.2).

Za Aleksandra je Plutarh dejal, da je vedno ravnal »kot filozof« (φιλοσόφως).⁵⁶ V tem je imel gotovo oporo v samem Aristotelu, ki mu *Vita Marciana* pripisuje velik političen vpliv:

⁵¹ Seneca: *De ira* X 2; Aristotel, fr. 3, Ross, 1955, str. 64.

⁵² A. H. Chroust, »Aristotle's *Politicus*, A lost dialogue«, *Rh. Mus.*, 108 (1965), str. 346.

⁵³ W. Jaeger, *Aristotle*, 1948, str. 259 in sl.

⁵⁴ *Vita Aristotelis Marciana*, Rose, str. 231.2.

⁵⁵ Moraux, 1951, str. 33sl. in E. v. Ivánka: *Die Aristotelische Politik und die Städtegründung Alexanders des Grossen*, Budimpešta 1938.

⁵⁶ Plutarh, *Alex. Fort.* 332ef in Đurić 1960, str. 158.

»Ta filozof je bil velik del kraljestva in je moč filozofije uporabljal kot orodje za dobro delovanje (*εὐποιία*), tako da je s tem prispeval nekaj dobrega vsakemu posameznemu mestu in hkrati vsem ljudem«.⁵⁷

Katalog D. Laertija pripisuje Aristotelu tudi štiri pisma Aleksandru, *Πρὸς Ἀλέξανδρον ἐπιστολὰ δ'*, in v enem izmed njih Aristotel govorí o enakovrednosti velikih in majhnih mestnih držav, rekoč:

»Bogovi so v obeh vrstah držav enaki, tako da ker so Harite boginje, boš dobil enako od obojih«.⁵⁸

Taki nasveti pričajo, da se Aristotel ni mogel nikoli v resnici odtujiti od Aleksandra, kakor poroča Plutarh:

*Ἀριστοτέλην δὲ θαυμάζων ἐν ἀρχῇ καὶ ἀγαπῶν οὐχ ἥττον, ὡς αὐτὸς ἔλεγε, τοῦ πατρός, ὃς δι' ἐκεῖνον μὲν ζῶν, διὰ τοῦτον δὲ καλῶς ζῶν, ὑστερὸν ὑποπτότερον ἔσχεν, οὐχ ὥστε ποιῆσαι τι κακόν, ἀλλ' αἱ φιλοφροσύναι τὸ σφοδρὸν ἐκεῖνο καὶ στερκτικὸν οὐκ ἔχουσαι πρὸς αὐτόν, ἀλλοτριότητος ἐγένοντο τεκμήριον.*⁵⁹

V času izobraževanja Aleksandra je mogel nastati tudi osnutek spisa *O svetu, Za Aleksandra, Περὶ κόσμου, Πρὸς Ἀλέξανδρον*, čeprav to delo večinoma štejejo za nepristno. V njem je veliko idej, ki so poznane iz *Protreptika* in iz dialoga *O filozofiji*.⁶⁰ Razlagalci se trudijo, da se besede »največji izmed vladarjev« (Peri kosmou, 491b6), ne bi nanašale na Aleksandra.⁶¹

Aleksandrova dejanja so ustvarila novo svetovno državo, ki je bila v določenih vidikih »prva in edina svetovna država v zgodovini«.⁶² Ta država je bila enotna ureditev, kozmos, za vse ljudi in vse narode, imela je enotno vodenje in enovit način življenja v vseh pogledih, od družine do religije:

»Toda Aleksandru je Vrlina naročila kraljevsko in božansko nalogo..., daje za vse ljudi pripravil ureditev v enem svetu, tako da so postali poslušni enemu vodstvu in da so kot običajen privzeli en način življenja.«

*Ἀλεξάνδρῳ δὲ ἐπέταττε ἡ Ἀρετὴ τὸν βασιλικὸν καὶ θεῖον ἄθλον... ἐνὶ κόσμῳ κοσμήσαντα πάντας ἀνθρώπους μιᾶς ὑπηκόους ἡγεμονίας καὶ μιᾶς ἐθάδας διαιτης καταστῆσαι.*⁶³

Čeprav je grška zgodovina v obdobju Aleksandra Velikega zelo znana,

⁵⁷ *Vita Aristotelis Marciana*, 75–80 Gigon.

⁵⁸ Fr. 656 Rose.

⁵⁹ Prim. Plutarh, *Alex.* 8.4–5 in Plutarh 1973, str. 24: »V začetku Aristotela ni občudoval in ljubil nič manj, kakor je sam pravil, kot očeta: zaradi njega živi, zaradi Aristotela pa živi prav. Pozneje je postal nasproti njemu bolj nezaupljiv, a ne, ker bi mu bil storil kaj slabega, pač pa njegove prijaznosti do njega niso več imele silovitosti in ljubeznivosti, kar je bilo znamenje odtujitve.« (Popravljam prevod.)

⁶⁰ Reale, 1997¹⁰, str. 37sl.

⁶¹ Aristoteles, 1992, str. 276.

⁶² Bratož, 1997, str. 188.

⁶³ Plutarh: *De Alex. Magni Fortuna et virtute*, 342a in Đurić 1955, str. 67.

pa jo na novo osvetljuje F. Nietzsche v spisu spisu »Richard Wagner v Bayreuthu«.⁶⁴ V Aleksandrovi politiki vidi splošni problem razvoja kulture, ki se dogaja kot preplet dveh procesov: na eni strani širjenje grške kulture v svetu, na drugi strani ohranjanje identitete tujih kultur, ki pridejo v stik z grško. Nietzsche pravi: »Heleniziranje sveta in, da bi bilo to mogoče, orientaliziranje tega, kar je helensko – ta dvojna naloga velikega Aleksandra – je še vedno zadnji velik dogodek; staro vprašanje, ali neka tuja kultura sploh je takšna, da se pusti prenašati, je še vedno problem, s katerim se mučijo novodobni narodi. Ritmična medsebojna igra enega nasproti drugim obeh onih faktorjev je tisto, kar je posebej določilo dosedanji potek zgodovine.«⁶⁵

Aleksandrova politika je bila heleniziranje sveta in hkrati ohranjanje tujega. Ob širjenju grške kulture je tako nastal problem identitete tujih kultur v tistem trenutku, ko privzemajo grško kulturo. Prav v tem je po Nietzscheju Aleksandrovo delo izjemni dogodek v zgodovini razvoja kulture. Vendar je Nietzschejeva podoba Aleksandra pa je nekoliko zapletena. V zgodnjem spisu »Homerjeva tekma« spomni na grobe poteze v grški zgodovini, govori o grški uničevalnosti, ki je vidna tudi pri Aleksandru. Omenja nekatera Aleksandrova kruta dejanja in zato Aleksandra šteje za »do groteske povečano zrcalno podobo Grka«, za »karikaturo Ahila«.⁶⁶ Zato Aleksander ni do kraja uspel v svojem heleniziranju sveta, ostal je »posurovela kopija in abreviatura grške zgodovine«.⁶⁷

Poleg tegaj je Nietzscheja motil Aleksandrov agresiven način reševanja problemov. Aleksander je gordijski vozel svetovne politike samo presekal, da se je razfrtotal – to pa ni rešitev problema: »Ne razvezati gordijskega vozla grške kulture, kakor je napravil Aleksander, tako da so njegovi konci frfotali na vse smeri sveta, temveč ga zavezati, potem ko je bil razvezan – to je sedaj nalog«. Sodobna politika se zato ne more zgledovati ob Aleksandrovinih pohodih, temveč je potrebna »cela vrsta *Proti-Aleksandrov*«.⁶⁸

Tudi danes je velika politika postavljena pred problem, ki je hkrati izziv in naloga, kako vzpostavljati »ritmično protiigro« lastne in tuge kulture. Naključje je hotelo, da se soočenje v Bagdadu odvija prav na torišču Aleksandrovinih pohodov, vendar z nedefiniranimi cilji in brez zadostne mednarodne pravne legitimite.

Za razumevanje odnosa Aristotela do Filipa in Aleksandra je bilo dolgo časa prepreka to, da smo Makedonce šteli za ne-Grke. Novejši prikazi

⁶⁴ Nietzsche: *Unzeitgemäße Betrachtungen IV*, KSA 1, 1988.

⁶⁵ Nietzsche: *Unzeitgemäße Betrachtungen IV*, KSA 1, 1988, str. 446.

⁶⁶ Nietzsche 1988, str. 784.

⁶⁷ Nietzsche 1988, str. 792.

⁶⁸ Nietzsche: »Richard Wagner v Bayreuthu«, 1988, str. 447.

antične makedonske zgodovine govorijo, da so bili Makedonci eno izmed severozahodnih dorskih plemen in v tem smislu pripadali k grškemu ethnosu. Pri nas je Sovrè v *Starih Grkih* zapisal, »da so bili Makedonci pravi Heleni«.⁶⁹ To njegovo intuicijo, ki jo je mogel dobiti od Miloša Đurića, novejša arheologija povsem potrjuje. Antična Makedonija je zajemala področje od gore Olimp do Strumice. Staro ime za Makedonijo je Ematija, ’Ημαθία, ’Ημαθίη, Emathia. Tako je Homer govoril o ljubki Ematiji.⁷⁰ Makedonski Grk je po Sovretovem mnenju »zvesto varoval svojo prabitnost in ostal tako rekoč vezni člen med herojskimi časi in moderno dobo«⁷¹. Ker je bila makedonščina grški dialekt, je Aristotel sploh mogel učiti Aleksandra in njegovo generacijo. Zato je zoperstavljanje Grkov in Makedoncev neustrezno.

3. Aristotel drugič v Atenah in peripatetična šola

Pred vrnitvijo v Atene je Aristotel najbrž prebival s Stagiri (340–335), mogoče pa je tudi njegovo bivanje v Peli. Kmalu po bitki pri Hajroneji (338), v kateri se je izkazkal prav Aleksander, se je podal v Delfe, da bi z nečakom Kalistenom po naročilu delfskih amfiktionov sestavil seznam zmagovalcev v pitijskih tekmah. Diogen Laertski (V 26) navaja kar štiri dela na to temo:

1. Pitijski zmagovalci (1 knj.), Πυθιονῖκαι α'.
2. O glasbi (1 knj.), <Περὶ> μουσικῆς α'.
3. O Pitiji (1 knj.), Πυθικὸς α'.
4. Seznamni pitijskih zmagovalcev (1 knj.), Πυθιονικῶν ἔλεγχος α'.

Njegov povratak v Atene je omogočila šele Aleksandrova zmaga nad Tebami oktobra 335, ki je ustavila upor Grkov proti Makedoniji in razpoloženje v Grčiji obrnila na makedonsko stran. Aristotel se je skupaj s Teofrastom vrnil v Atene, kjer začel učiti v javnem gimnaziju Likej. Nova šola, ki se je nahajala ob vznožju griča Likavita, je dobila ime po bližnjem svetišču Apolona Likeja, »volčji bog«.

Aristotelova šola je imela palestro, tekaško progo, pokrito sprehajališče – peripatos, vrtove in kopališče, imenovala se je tudi peripatetično. Izobraževanje v njej je obsegalo celotno drevo znanosti, kije z Aristotelom dobilo svojo prvo sistematično ureditev, podprtto pa je bilo z veliko knjižnico in arhivom, ki je služil za zgled aleksandrijske knjižnice. V tem smislu je bila Aristotelova šola v Atenah predhodnica univerze. Peripatetično šolo

⁶⁹ Sovrè, 2002, str. 385sl.

⁷⁰ Homer, *Iliada* 14. 226.

⁷¹ Sovrè, 2002, str. 386; nekoliko drugače R. Bratož, 1997, str. 164. – Prim. pregled novejših arheoloških odkritij pri A. Pilali-Papasteriou, 2000, str. 5sl.

naj bi obiskoval tudi kipar Lizip. Aristotel je vodil šolo dvanajst let (335–323) in pisal svoja glavna dela.

Natančna lokacija Aristotelove šole do nedavnega ni bila nepoznana. Domnevalo se je, da se je nahajala na področju Trga Sintagma in *Ethnikos Kipos*. Kakor glede antične Stagire in Mieze tako so tudi tu nova spoznanja prinesla arheološka izkopavanja, glede katerih tu govorim samo na osnovi informacij Ruppove knjige *Peripatoi*.⁷² Rupp poroča, da so predhodna gradbena dela za nov Vasilis in Eliza Goulandris Muzej sodobne umetnosti na velikem praznem prostoru vzhodno od Odos Rigillis, med *Odeion Athinon* (»Atenski konzervarorij«) na vogalu avenije Vasileos Konstantinou in *Sarogleion Megaron*⁷³ na Trgu Pavla Mela, nepričakovano odkrila ostanke Likeja. To je prostor ob Aveniji Vasilissis Sophias, če gremo od Trga Sintagme proti Bizantinskemu muzeju. Za ta prostor, ki še ni odprt za javnost, nekateri menijo, da utegne biti eden izmed najpomembnejših spomenikov starih Aten.

Po Aleksandrovi smrti (10. junij 323) se je v Atenah spet okrepilo antimakedonsko razpoloženje. Iz pisem, ki jih je Aristotel pisal Antipatru,⁷⁴ razberemo, da se je spričo sikofantov čutil življenjsko ogroženega. Aristotel je zapisal: »Živeti v Atenah je zdaj naporno«, in dodal nekoliko spremenjen homerski verz, da

»hruška za hruško zori, figa za figo«.⁷⁵

S tem je hotel reči, da so Atenci nagnjeni h krivičnim obtožbam.⁷⁶

Kdo so bili pravi Aristotelovi nasprotniki v Atenah? Diogen Laertij omenja nekega Teokrita in filozofa Timona. Teokrit s Hiosa je Aristotelovo elegijo o vrlini imenoval »prazno« in Aristotela »puhloglavca«, *κενόφρων*, medtem ko je Timon je njegove nazore štel za nepremišljene.⁷⁷

Toda Aristotel je odšel iz »prelepega« (Aristotelov izraz) mesta Aten že leta 323, še preden je prišlo do procesa proti njemu. Atene je zapustil z besedami, ki spominjajo na proces proti Sokratu:

»Ne bom vam pustil, da dvakrat pregrešite proti filozofiji«,
οὐκ ἔάσω ὑμᾶς εἰς φιλοσοφίαν δίς ἀμαρτεῖν.⁷⁸

Odšel je v Halkido na Evboji, kjer je imel posestvo, dediščino po svoji materi. Tam je osamljen umrl oktobra 322 v 63. letu starosti zaradi bolezni želodca.

⁷² Rupp, 2002, str. 81sl.

⁷³ Stavba v spomin na oficirja grške vojske Saroglouja (1864–1920); prim. Rupp 2002, str. 80

⁷⁴ Prim. *Vita Marciana* in fr. 667 Rose.

⁷⁵ Homer, *Odiseja* VII, 120.

⁷⁶ Rose, fr. 667.

⁷⁷ D. L. V. 11 in Pentzopoulou, 2000², str. 333.

⁷⁸ *De Vita Aristotelis*, V. Rose, 1886, str. 440 in nekoliko drugačna formulacija pri Ajlianisu, *Pestra zgodovina*, III. 36: »Zakaj je Aristotel zapustil Atene?«.

V obsežnem testamentu, ki ga je ohranil Diogen Laertij (D. L. 5, 11–16), lahko razberemo njegovo skrb za najbliže, za sorodnike in prijatelje, njegovo spoštovanje do mrtvih, človekoljubje, in ne nazadnje tudi skrb za sužnje.

Naj se vrnemo k državni politiki. Aristotelovo promakedonsko stališče je treba razumeti predvsem kot njegovo zavzemanje za grško enotnost. Če je Aristotel sam občutil meje polisne ureditve, pa je Aleksander v politiki spet prekoračil meje polisne ureditve. O tem priča Aleksandrov razglas, izdan 324 v Susi in namenjen vsem državam Helenske zveze. Ta razglas, ki je zahteval, »da morajo vse grške države političnim beguncem dovoliti vrnitev«,⁷⁹ je bil dojet kot nekaj, kar naj bi povzročalo nove politične težave.

Tri prizorišča Aristotelovega življenja: Stagira, Mieza in dvakrat Atene govorijo o zelo razgibanih, večkrat tudi negotovih in celo nevarnih političnih razmerah, v katerih je živel. To je imelo tudi posledice za njegovo delo. Čeprav je bil član Akademije in ga je Platon štel za najboljšega učenca, je bil njegov položaj povsem drugačen kakor Platonov. Platon ni imel pomembnejših sovražnikov, njegova dela so se nahajala v vseh javnih knjižnicah. Aristotel je bil v Atenah tujec in velika večina je v njem videla sovražnika Aten. Četudi je pisal dialoge, se ti niso mogli ohraniti kakor Platonovi. Poleg tega je opustil dialog in uvedel nov način pisanja, za katerega smemo reči, da je zahtevnejši. Njegovo mesto učitelja je bilo vseskozi negotovo. Nekateri so ga napadali, ker niso soglašali s tem, kar je učil, drugi pa zaradi njegovih odnosov z makedonskim dvorom. To tudi ni bilo brez posledic za usodo njegovih spisov, o kateri poročata Strabon in Plutarh.⁸⁰ Kakor je mogoče videti v Aleksandru abreviaturo grške zgodovine, tako je pogosto rečeno, da je Aristotel nekakšen »Aleksander Veliki« grške filozofije, ker je povzel in dovršil grško filozofijo od Orfeja in Talesa do Platona.

BIBLIOGRAFIJA

I. Aristotelova dela

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ: ΑΠΑΝΤΑ, Τόμος 32, Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς – Περὶ κόσμου, Εισαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια, ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ [ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ] 221, Φιλολογική ομάδα Κάκτου, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΚΤΟΣ, Αθήνα 1994.

ARISTOTELIS OPERA, ex rec. I., ed. Academia Regia Borussica, editio altera Olof Gigon, Volumen quartum: Scholia in Aristotelem, coll. Chr. Brandis, acc. *Vita Marciana*, Berolini 1960.

⁷⁹ Sovrè 2002, str. 485sl. in Bratož 1997, str. 185.

⁸⁰ Strabon, XIII, 608–609 in Plutarh, *Sylla*, 26.

- ARISTOTELIS qui ferebantur Librorum Fragmenta, collegit Valentinus Rose, Lipsiae, in Aedibus B. G. Teubneri MDCCCLXXXVI (1886).
- EPISTULARUM fragmenta cum testamento, rec. et illustr. M. Plezia, Varšava 1961.
- ARISTOTELIS Fragmenta Selecta, rec., instruxit v. D. Ross, OCT, Oxford 1955.
- ARISTOTEL: Nikomahova etika, prev. K. Gantar, Ljubljana: Slovenska matica 2002.
- ARISTOTEL: *The Complete Works of Aristotle*, the revised Oxford Translation, ed. J. Barnes, vol. I-II, New Jersey: Princeton UP 1985.

II. Druga dela

- BILLOT, M.-F.: »Aristote de Stagire«, v: *Dictionnaire des philosophes antiques*, vol. I, Goulet, R. (ed.), Paris 1989.
- BRATOŽ, R.: Grška zgodovina, Ljubljana 1997.
- Δρούγου, Στ./Σατσόγλου-Παλασέλη, Χρ.: Βεργίνα, Περιδιαβάζοντας τον αρχαιολογικό χώρο, Ταμείο Αρχαιολογικών πόρων και απαλλοτριώσεων, Υπουργείο πολιτισμού, Αθήνα 2001.
- ĐURIĆ, Miloš N.: *Platonova Akademija i njen politički rad*, Beograd 1960.
- ĐURIĆ, Miloš N.: *Kroz helensku istoriju, književnost i muziku*, Studije i ogledi, Beograd 1955.
- DÜRING, I.: *Aristoteles*, Darstellung und Interpretation seines Denkens, Heidelberg 1966.
- FARIDIS, K./VALSAMIDIS, E.: Vergina - Levkadia (Naoussa), Thessaloniki: Rekos, s. a.
- FLASHAR, H.: *Grundriß der Geschichte der Philosophie*, Philosophie der Antike, Bd. 3: Ältere Akademie – Aristoteles – Peripatos, Basel/Stuttgart 1983.
- GELLIUS, Aulus: *Die attischen Nächte I, II*, übers. F. Weiss, Leipzig 1875–1876 (Darmstadt 1965).
- GOULET, R. (ed.): *Dictionnaire des philosophes antiques*, vol. I, Abam (m)on à Axiothéa, Paris 1989.
- HEGEL, G. W. F.: *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie II*, Werke 19, Frankfurt/M. 1986.
- LILIMPAKI-AKAMATI, M. (Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Μαρία): »Η Σχολή του Αριστοτέλους στη Μίεζα«, v: Aristotle Today, ed. Koutsouris, A., Naoussa: Demos Naoussis 2002, str. 41–48.
- MORAUX, P.: Les listes anciennes des ouvrages d'Aristote, Paris-Louvain 1951.
- NIETZSCHE, Friedrich: *Die Geburt der Tragödie, Unzeitgemäße Betrachtungen I–IV*, Nachgelassene Schriften 1870–1873, hg. G. Colli/

- M. Montinari, Kritische Studienausgabe – KSA 1, Berlin/New York 1988.
- PILALI-PAPASTERIU, A. (izd.): Μακεδονία από τα προϊστορικά μέχρι τα βυζαντινά χρόνια, Αθήνα 2000.
- PENTZOPOULOU - VALALAS, Th.: Προβολές στον Αριστοτέλη, Σειρά Σκέψη, 5, Thessaloniki 2000².
- PLUTARCH: *Moralia*, Vol. IV, Loeb 305, Cambridge (Mass.)/London 1999.
- PLUTARCH: *The Parallel Lives*, Loeb 99, vol. VII, Cambridge (Mass.)/London 1999.
- PLUTARCH: Aleksander Veliki, prev. M. Tavčar, Maribor 1973.
- REALE, G.: *Introduzione a Aristotele*, I Filosofi 22, Bari 1997¹⁰.
- ROMIOPOULOU, K.: Λευκάδια - Αρχαία Μίεζα (Leukadia, Arhaia Mieza), Ταμείο Αρχαιολογικών πόρων και απαλλοτριώσεων, Υπουργείο πολιτισμού, Αθήνα 1997.
- RUPP, D. W.: *Peripatoi*, Athenian Walks, Athens 2002.
- SISMANIDIS (Σισμανίδης), Konstantinos: Αρχαία Στάγειρα, Η Πατρίδα του Αριστοτέλη, Ταμείο Αρχαιολογικών πόρων και απαλλοτριώσεων, Υπουργείο πολιτισμού, Αθήνα 2003.
- SOVRÈ, A.: Stari Grki, Ljubljana: Slovenska matica 2002.

**On Three Locations Connected with Aristotle:
Ancient Stagira – Mieza – Athens
Summary**

The last decade has witnessed well-nigh simultaneous discoveries on three archaeological sites connected with Aristotle, which have eliminated many clichés and mistaken assumptions about the philosopher's life and work. These are: (1) his native town of Stagira, or Stagirus; (2) his school in the Macedonian town of Mieza; and (3) the location of the Peripatetic school, the Lyceum, at Athens. The first part of the article thus briefly surveys the most important discoveries about the layout of ancient Stagira, as described in the monograph by Konstantinos Sismanidis. The main archaeological finds include an early classical town-wall (an admirable example of military architecture), the stoa, an aqueduct, the foundations of three temples, silver coins with the type of a wild boar, etc. – The second part moves from a preliminary description of Mieza to an attempt at reconstructing the philosophical ideas transmitted by Aristotle to Alexander and his peers at Mieza – not Pella –, using Plutarch's *Life of Alexander* as a starting-point. Such education would have been impossible if the Macedonians had not been Greeks and their language a Greek dialect, and it is the failure to

realise this fact that has long impeded – and still does – our understanding of Aristotle's attitude to Philip and Alexander. The article touches on the potential relevance of Alexander's politics for the present, which may be sought in its interplay of two processes: the spreading of Greek culture abroad on the one hand, and, on the other, the preservation of other cultures with which the Greeks came into contact. The third part, drawing on Rupp's book *Peripatoi*, presents the latest archaeological discoveries relating to the exact location of Aristotle's Peripatos in Athens. In 323 BC – immediately after Alexander's death – Aristotle retired from Athens for the second time, his life endangered by the prevailing anti-Macedonian attitude. The paper attempts to justify his openly pro-Macedonian politics on the basis of his Panhellenic views. These three locations between which Aristotle moved – Stagira, Mieza, and Athens (twice) – are thus a testimony to the dynamic, insecure, and sometimes dangerous political circumstances in which he lived.

Naslov:

dr. Valentin Kalan

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta

Oddelek za filozofijo

Aškerčeva 2

SI-1000 Ljubljana

e-mail: valentin.kalan@guest.arnes.si